

Buddhistische Erzählliteratur und Hagiographie in türkischer Überlieferung. Hrsg. von Jens Peter Laut und Klaus Röhrborn, Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Otto Harrassowitz · Wiesbaden 1990, 107 s. + XXI Tafel.

Yayımcıların da önsözde belirttiği gibi, Turfan kazılarında çıkan İslam öncesi Türk edebiyatına ait örnekler, Alman Türkbiliminin oldukça özel bir ilgi ve çalışma odağını oluşturmuştur. Bu çerçevede F.W.K. Müller, A. v. Le Coq, W. Bang[Kaup], R.R. Arat, A. v. Gabain tarafından temsil edilen ve "Berlin Okulu" diyebileceğimiz kesimce çalışılan bu dönem, Türkbiliminin yeni bir kolunu oluşturmuştur. Kısaca "Uygurbilimi" ("Uiguristik") diye adlandırabileceğimiz bu yeni kol, Alman Türkbiliminin kültürel bir mirası haline gelmiştir. Her iki Dünya Savaşından önce tek bir Almanyada sürdürülen Uygurbilimi çalışmaları, İkinci Savaş sonrası ortaya siyasi olarak iki ülkenin çıkmasına rağmen tek yönlü olarak sürmemiş, her iki ülkede de, Demokratik Alman Cumhuriyetinde Berlin Bilimler Akademisi çerçevesinde, Federal Alman Cumhuriyetinde de çeşitli üniversitelerde (Giessen, Göttingen) yeniden birleşmeye değin sürmüştür.

Söz konusu kitap, 1-3 Eylül 1986 tarihlerinde Gießen'de yapılan Türkbilimi sempozyumunda sunulan bildirilerin Uygurca ve eski Türk Budizmi ile ilgili olanlarını içermektedir. Kitapta toplam beş makale yer alır.

İlk makale Gerhard Ehlers'in, "Kurzfassungen buddhistische Legenden im Alttürkischen" (1-14) başlığını taşımakta. Yazar, Budacılığa ait efsanelerin rivayetlerinin çok sayıda Ortaasya dilinde var olduğunu belirterek sözüne girer. Eldeki bu efsanelerin kopuk parçalar (Bruchstück) halinde bulunmasından dolayı çalışılmalarının büyük zorluklar içerdiği, seyrek olarak bazı efsanelerin tam olduğu belirtilir. Buna göre Çince *Hsien-yü ching*¹

1 Tanıtılan yazılarda gerek Çince sözcüklerin Latin yazısıyla yazımı olsun, gerekse Uygurca sözcüklerin yazıçevrimlerindeki ünlü-ünsüz değerleri olsun, tamamen yazarların okuyuşuna bağlı kalınarak aktarılmıştır.

(T 202) adlı efsanenin iyi bir çevirisi, örneğin Tibetçe çevirisi *Mdzañ blun*'dan daha iyisi, Almanca olarak ("Der Weise und der Tor") elde vardır. Aynı eser bu yüzyılın başında Japon araştırmacı Junjirō Takakasu tarafından "Tales of the Wise Man and the Fool" adı altında İngilizceye çevrilmiş ve JRAS'de yayımlanmıştır (1901: 447-460).

Benzer şekilde, elimizde Daśakarmapathāvadānamālā (DKPAM) adlı efsanenin Uygurca çevirisi de ancak kopuk parçalar halinde vardır (ayrıntılı bilgi için bkz. G. Ehlers, *Altürkische Handschriften*. T. 2, VOHD XIII, 10; Stuttgart 1987, s. 21). Devamla Uygurca metin ve benzer Uygurca parçalar üzerinde durulur (U III, BT XIII ilgili bölümler). Burada yazarın konuyla ilgili olarak Uigurica III'ten aldığı metinde geçen *tübl[üg]* bugün artık *-p-* ile *tüpl[üg]* okunmalı. Yazar Uygurca DKPAM çevirisi ile Maitrisimit'in Sengim yazmasındaki kayıp iki yaprak arasındaki benzerliğe değinir. Daha sonra metnin tanımlanmasına geçilir ve ölçüleri verilir. Metin, Mainz 786 numarası ile kayıtlıdır. Varağın her iki yüzünde de eşit sayıda satır, 26 satır vardır.

Metinde dikkati çeken seyrek veya yeni sözcükler ise şunlardır: *ban ıgaç, tañçu tañçu bıçtur-, törpiñ-, yag çamgak* (*yag çamgaki* değil, iyelik eksiz!), *temin ök*, ve *töni*. *ban* 'ahşap' için bkz. BT XIII, 5.75, ayrıca krş. Dede Korkut *ban ev; tañçu* için bkz. BT III, IX, XIII, MK; *çamgak* BT XIII, *temin ök* için bkz. F.S. Barutçu, *Uygurca Sadaprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikâyesi*. A.Ü. DTCF, Ankara 1987, *töni* için bkz. P. Zieme'nin yayımlanacak makalesine (Acta der PIAC 1988), *sozak* 'köy' için bkz. ED (TT VIII), BT IX.

Metinde 27-35. satırlar arasında yer alan, Uygurcaya özgü sözcük koşması ('Worthaufung') halindeki şiirsel ifadeye de dikkat çekmek gerekiyor:

tolp
ellärin uluşların
käntlärin sozakların
ävlärin b[ark]ların
örduların karşuların
atların yañaların
aguların [bar]ımların

bütün
ülkelerin devletlerin
kentlerin köylerin
evlerin barkların
sarayların köşklerin
atların fillerin
hazinelerin servetlerin

<i>ädlärin tavarların</i>	malların mülklerin
<i>ärdinilärin yinçülärin</i>	mücevherlerin incilerin
<i>ogulların kızların</i>	oğulların kızların
<i>kunçuyların [h]atunların</i>	bey kızlarının kadınlarının

Metin kısmını takiben çeviri ve açıklamalar yer alır. Son olarak *miŋ* 'bin' şeklinde -ı'lı okuyuşa değinmek gerekiyor. Sözcük art ünlülü olarak bir defa Tunyukuk'ta *b¹* ile *biŋ* şeklinde geçmekte; yine Tunyukuk ve Bilge Kağan'da toplam üç defa daha *b²* ile *biŋ* şeklinde ön ünlülü olarak geçmektedir. Dolayısıyla *i*'li şekiller daha Orhon Türkçesi döneminde yerini *i*'li şekillere terketmeye başlamış ve ortaya *biŋ* ~ *miŋ* şekilleri çıkmış olsa gerek. Ayrıca sözcüğün ön ünlülü *-lik* ekiyle geçtiği Uygur dönemi metni için bkz. BT V, IX *miŋlik*.

*

"Ein zwei sprachiger Lobpreis auf den Bäg von Koço und seine Gemahlin (Koço Beyi ve eşi için iki dilli bir övgü)" (15-36) başlığını taşıyan ikinci makale Jens Peter Laut ve Peter Zieme'ye ait.

Yazarlar, giriş kısmında son dönem Uygurca metinler içinde, özellikle bazı metinlerde şu üç özelliğin görüldüğünü belirtiyor:

1. Beyitlerde ve kıtalarda değişik uyakların, düzyazıda değişik kullanımların bulunması,
2. Uygurca metinlerde Çince sözcüklerin Uygur harfleriyle değil de Çin ideogramları ile, Sanskrit kökenli sözcüklerin de Brāhmī yazısı ile (Uyg. *akşar*, Skr. *Akşara*) yer alması,
3. Vyākaraṇa şiirlerinde anafikir birliğinin bulunması: Budalığa ulaşan daha önceki insanları örnek alarak insanın saygı ve kurban hazırlığı.

Devamla bu tür metinler ve yayımları üzerinde durulur (Shōgaito, Laut, Zieme). P. Zieme söz konusu konuları içeren Avadāna metinlerini Habilitation çalışmasında ele almış ve içerik yönünden incelemiştir.²

² P. Zieme, *Die Stabreimtexte der Uiguren von Turfan und Dunhuang. Studien zur alttürkischen Dichtung*. Berlin 1983 olarak verilen çalışma geçtiğimiz yıl yayımlandı: Budapeşte 1991, bkz. 265-267. sayfalar.

İkinci bölümde yazmanın niteliği, ölçüsü üzerinde durulur. Toplam 71 satır olan metin 62 (en) x 24 (boy) cm. boyutundadır. Metindeki dize başı uyaklar şöyledir: iki adet iki dizeli (8-9, 30-31), iki adet üç dizeli (16-18, 43-45), yedi adet dört dizeli (5-6, 7-8, 9-11, 11-12, 29-30, 40-41, 42-43), bir adet de beş dizeli (?, 3-5, bkz. Kommentar, s. 28) uyak yer alır.

Üçüncü bölümde içerik ve yapı ele alınır. Yazarların belirttiğine göre bu tür metinlerde sadece çeviri yapılmıyor, benzer Türkçe örnekler de metne ekleniyor. Sözüünü ettiğimiz Avadānalar da önce geçmiş (bu metinde 3-27), sonra yaşanan, içinde bulunulan an, 'şimdi' (29-43, 53-54) ve gelecek (63-71) işleniyor.

Dördüncü bölümde Brāhmī yazısıyla yazılmış Sanskrit şiirlere (*sloka*) değinilir. Sanskrit ślokalar dize dize Uygurcasına çevrilmiş, bu sebeple olsa gerek, Uygurcalarında dize başı uyak yer almamıştır, örnek olarak 37-40. satırları alabiliriz:

ha sti ba la siṃ hau [ra ska] 38 [ya.ŋ]a küçlüg arslan kögüzlüg
 ha mbha ga [tva vyā ghra ma dhya b]uka yorig-lig bars bel-lig 39
 [ha msa sva ra sye na] lā da kaz ünlüg sıñkur kul[ıklıg]
 [ha ri X] ā nu ku nā lā kṣa maheşvar[le 40 kunale közl]üg

Görüldüğü gibi Uygurca çeviride dize başı uyak bulunmayıp, dizeler farklı seslerle, *y-*, *b-*, *k-*, *m-*, başlamaktadırlar.

Beşinci bölümde (*Uigurische Wörterbuch*'taki yazıçevrimi ve harfçevrimi düzenine uygun olarak) metin yer alır. Metinde Brāhmī yazısıyla yazılmış sözcükler yazıçevriminde siyah punto ile gösterilmiş, metnin ustalıkla doldurulan eksik kısımları da köşeli ayraç [] içinde gösterilmiştir.

Metinde diğer Uygurca metinlerde sıkça rastlanılmayan kimi sözcükler de yer alır:

törügü (aslında bir 'ad' olarak değil, ilk dört dize bu şekilde -*gU* ile, -*gUsInA* olarak bitiyor, dolayısıyla sadece *törü-* eylemi olarak düşünmek de mümkün), *ögdir*, *çak* (*çak ol ymä üdtä*), *irnügsüz*, *b(a)kçan*, *ançulayok ymä* (büyük olasılıkla *ançulayu ok ymä* yerine, krş. UW 136-138), *ançu* (*anço*), *kinsüsüz*, *ädik-gä*, *tartıncı*, *täñärgülük[süz]*, *erintisiz*, *toku* vb. gibi.

Bunların dışında, kimi Sanskrit ibarenin de Uygurca karşılıklarını görürüz:

Skr. *jñāpaka* = Uyg. *tanuk tarta avdan sözlägünlük nom bitig*,

Skr. *avaśyakaran* = Uyg. *odgurak kılğuluk işlä[rig kıldaçı kutruldaçı*

vayneke-lig oganlar

Bu övgüde Sanskrit bazı bölümlerin (yukardaki 37-41. satırlar) Uygurca karşılıkları oldukça canlı, dikkat çekici bir tasvir niteliğindedir:

<i>[yaŋ]a küçlüg</i>	“fil (gibi) güçlü,
<i>arslan kögüzlüg</i>	arslan göğüslü,
<i>[b]uka yorig-lig</i>	boğa yürüyüslü,
<i>bars bel-lig</i>	pars belli,
<i>kaz ünlüg</i>	kaz sesli,
<i>sıŋkur kıl[ıklig]</i>	şahin yaradılışı ...”

Altıncı bölümde metnin Almancaya çevirisi, yedinci bölümde açıklamalar, sekizinci bölümde sözcüklerin dizini, dokuzuncu bölümde de kısaltmalar ve kaynakça yer alır.

*

Üçüncü makale Alexander L. Mayer'e ait, “Die Gründungslegende Khotan (Hotan'ın Kuruluş Efsanesi)” (37-65) başlığını taşıyor. Makalenin konusu, yazarın sözleriyle, Ortaasyada Tarım havzası ile Taklamakan'ın güney tarafında yer alan, ‘Hindistan ile Çin arasındaki orta/yarı yol’ konumundaki vaha, yani Hotan üzerine söylenen efsanelerdir.

Yazar önce Hotan adının kökeniyle ilgili görüşlere yer verir. Buna göre Hotan (Khotan) Sanskrit *gostana* ile ilgili olmalıdır. Buradaki *go* ‘inek’ anlamına gelebileceği gibi, ‘toprak, yer’ anlamına da - gerçekte ‘besleyen’- gelebilir. Böylelikle ‘inek göğsü, inek memesi’ veyahut da ‘toprak göğsü; toprak meme’ olarak anlaşılabilir.

Devamla yazar değişik rivayetlere, özellikle Çince Xuanzang Yaşamöyküsü'ndeki rivayete ve onun Uygurca çevirisine değinir.

“II. Die chinesische Überlieferung” başlığı altında Xuanzang'ın doğrudan kendi kaleminden çıkan yaşamöyküsü *xi-yu-ji* ile yine Xuanzang'ın yaşamını, seyahatini anlatan ve rahip Hui-

li'ce başlanıp Yan-cong tarafından tamamlanan yaşamöyküsündeki rivayetlere yer verilir.

Xuanzang *xi-yu-ji*'de kendisinin Çin'den Hindistan'a yaptığı 17 yıllık (MS 627 güzünden 645 yılının başına değin) öğrenim gezisini anlatmaktadır. Bu gezisi sırasında uzun bir süre Hotan'da da kalmıştır. Xuanzang *xi-yu-ji*'de ağırlıklı olarak 'Budist coğrafya ve tarih'e, dolayısıyla Hotan'ın kuruluşuna da yer verir.

Hui-li tarafından hazırlanan yaşamöyküsündeyse (*Da-ci-en-si san-zang-fa-shi-zhuan* "Tripitaka Ustası'nın Da-ci-en Manastırındaki Yaşamöyküsü", kısaca CEZ) *xi-yu-ji*'de yer almayan bazı kısımlar eklenmiş, tamamlanmıştır. CEZ'in önemli bir yönü de Hotan'ın kuruluş öyküsünde *xi-yu-ji*'den bir çok yönüyle ayrılmasıdır. Öyküde, Aşoka'nın her oğlu Takşaşilâ'da ağlamakta, sonra da kuzeydeki karlı dağlarda ortadan yokolmakta, en sonunda da Hotan'a uzanıp kendi hükümdarlığını kurmaktadır. Yaşlılığındaysa çocuksuz olmasından dolayı soyunun sürmesi için kutsal Vaiśravaṇa'ya yalvarmakta, o da çocuk olması, büyümesi için "toprak bir göğüs" (di-ru/gostana) yaratmakta, çocuk da bunu emerek büyümekte ve sonra da Hotan Kralığı Hanedanını kurmaktadır.

Yazar, CEZ'in *xi-yu-ji*'den ayrılan bu kısmının bütün CEZ çevirilerinde bulunabileceğini kaydeder.

III. bölümde, günümüz araştırmacılarının konuyu nasıl ele alıp yorumladıkları, W.W. Rockhill 1984'ten başlayıp Ji Xian-Lin 1985'e kadar tek tek sıralanır.

IV. bölümde Kuṇāla efsanesi, Kuṇāla versiyonu ele alınır.

V. bölümde Tibetçe şekil ele alınır. Tibetçede Hotan'ın kuruluşunu anlatan üç ayrı esere değinilir.

VI. bölümde efsane tarihî ve coğrafi bağlamda ele alınır. Buna göre Hotan, CEZ dışındaki bütün rivayetlerde Hint ile Çin arasında orta bir roledir. Devamla CEZ'in farklılığı işlenir.

Makalenin bizi ilgilendiren en önemli bölümü ise efsanenin Uygurca yorumunun, çevirisinin ele alındığı VII. bölümdür. Bu

yorum Xuanzang'ın V. bölümünde ele alınmaktadır. Uygurca çevirinin önemli bir yönü, çevirinin ilgili kısmının aslında, Çincesinde eksik olmasıdır (krş. Tuguşeva yayını 5a 22 - 6a 15).

İlginç olan, Uygurca metin, çevrildiği eserden, CEZ'den, Hotan'ın kuruluşu kısmında ayrılmaktadır. Bu kısmın Uygurcası için krş. Tuguşeva s. 17.

Uygurca metnin Çince asıyla karşılaştırılması sonucu bazı cümlelerin çevirmence (Şiŋku Şâli) yanlış anlaşıldığı görülür. Örneğin Çincesi *chi-die yun-mu wei you yin-si* "O (kral) epey yaşlandığı (halde), hiç bir halefi (çocuğu) yoktu" olan kısım, Uygurcasında *bütürdi ärsär ymä urugsız batdı* "obwohl er (sein ganzes Werk) vollendet hatte, ging er ohne Nachkommen unter ((her ne kadar bütün eserlerini) tamamladı ise de halefsiz olarak battı)" şeklindedir. Buradaki Çince *chi* 'diş' anlamının yanı sıra 'yaş' anlamını da taşımaktadır. Devamındaki Çince ideogram *die* ise hem 'yaşlı', hem de 'ulaşmak' anlamlarını taşımaktadır. Klasik Çincenin değişik bir çok sözlüğünde bu ideogram "sek-sen, yetmiş veya altmış yıllık/yaşında" olarak yorumlanır. Bu durumda *chi-die* "80 (60/70)'den daha yaşlı idi" olarak düşünölmeli. *yun-mu* ibaresi de benzer şekilde özel bir zorluk içermektedir: *yun* 'rüzgar', *mu* 'güneşin batması' demektir. Bu, güneşin batış vakti ile 'yaşamın akşamı' arasında bir karşılaştırma olmalıdır.

Yazar daha sonra Uygurca metnin *xi-yu-ji*'den ayrılan üç önemli noktasını ele alır, sonunda da Uygurca metin ile ilgili üç önemli sonuca ulaşılır.

VIII. bölümde Çince metinler (= *xi-yu-ji* ve *CEZ*) arasındaki ayrılıklar ele alınır ve Uygurca metnin çevirmeni Şiŋku Şâli'nin bu bölümleri *CEZ*'den değil de *xi-yu-ji*'den almış olup olmayacağı sorusu ortaya atılır.

Yazar sonuçta, Hotan'la ilgili kısımda *xi-yu-ji* ve *CEZ*'in birbirlerinden ayrılmalarının bu efsaneyle ilgili iki ayrı versiyona dayandırılmayacağı düşüncesine varır ve efsanenin ana noktalarını on başlık altında toplar. Şiŋku Şâli her iki eseri birbirine yaklaştırmış olabilir. Eğer *CEZ*'de Eski Türkçe okuyucusu için birazcık sözcük sözcük 'iskelet versiyon' çevirisi yapılmış olsaydı, efsanenin kolaylıkla tahrif edilmiş bir görüntüsü ortaya çıkacaktı.

Son bölüm olan IX. bölümde ise efsanenin Rockhill'den bugüne değişik araştırmacılarca ele alındığı çalışmaların adları ve yazarları sıralanır. En sonunda da efsane ile ilgili yedi önemli noktaya değinilir.

*

Dördüncü makale Klaus Röhrborn'a ait, "Zur 'Werktreue' der alttürkischen Übersetzung der Hsüan-tsang-Biographie (Hsüan-Tsang Yaşamöyküsünün Eski Türkçe Çevirisinin Değeri Üzerine)" (67-73) başlığını taşıyor.³

Yazar, çeviri işinin geçmişte günümüzden daha da zor olduğunu belirterek söze başlar. Örneğin geçmişte kimi çeviriler aslına göre kısaltılarak yapılmıştır. Bu tür çeviri yöntemi sonraki yüzyıllarda ağır eleştirilere uğramış, ayıplanmıştır. Uygur bilgini, çevirmeni Şiņku Şâli de bu tür çeviri yöntemini ayıplayarak eserin aslına uygun, tam çevrilmesini ister ve zamanelerden şikayetçi olur. Sonra da kendi yöntemini *ägsök bolguluk ayıg kılınçka yugulmagalı tözinçä bititim(i)z* "Um nicht mit der Sünde befleckt zu werden, daß die Lehre unvollständig wird, haben wir vollständig - unserer Vorlage getreu - übersetzt (eksik olacak kötü davranış ile kirlenmemesi için, (eseri) özüne uygun şekilde tam olarak yazdık (= çevirdik))"⁴ şeklinde açıklar.

Ancak harfi harfine yapılan çevirilerde, çevirmen kimi zaman yanlışlıklara da düşmektedir. Örneğin, Çince *shi wei* "Garde, Leibgarde (muhafız alayı, hassa alayı)" terimi Şiņku Şâli'ce *tapıg udug* "Dienst und Begleitung (hizmet ve refakat/saygı) olarak anlaşılır. Bu sebeple de, ilgili kısmı çalışan Arlotto (1966), sözcüğün Çince karşılığını düşünerek satır sonundaki *tapıg* sözünü *tapıg[çılar]* olarak düşünür, tamamlar. Ancak izleyen satır başındaki sözcük *udug* olduğu için (*udugçılar* değil!) bu tamamlama doğru olamaz. Benzer şekilde Çince *chiang* "anführen (yönelmek, yönetmek)" eylemi de temel anlamıyla "nehmend (tutarak)" olarak anlaşılır ve Uygurcaya *tuta* ("tuta-

3 Konuyla ilgili olarak bkz. A. Mayer und K. Röhrborn, "Der Wert der Modernen Übersetzungen der chinesischen Hsüan-tsang-Biographie und die alttürkische Version dieses Textes", *UAsJb* Neue Folge 1986: 100-121.

4 Uygurca cümleler, ekler (morfem) açısından Almanca çeviriden ziyade aslına göre Türkiye Türkçesine çevrildi.

rak”) şeklinde çevrilir. Bu tür bölümlerin dışında bugün için açık olmayan, anlaşılması güç bölümler de yer alır.

Ancak şunu belirtmek gerekiyor, Şiᅅku Şāli'nin yanlış anlamaktan kaynaklanan bu yanlış çevirileri mantıksız da değildir. Tersine, konunun gelişine göre oldukça uygun çevirilerdir: Çince *ching shih shên chi chih ch'u* “ich passierte die Orte der heiligen Spuren (kutsal izlerin olduğu yerden geçtim)”. İlk sözcük *ching* “geçmek, geçip gitmek” anlamında eylemdir. Kalan sözcükler *shih* edatı ile bu eylemi tamamlayıcı yer adları, belirteçleridir. Şiᅅku Şāli ise ilk sözcük olan *ching* ‘geçmek’ eylemini ‘sūtra, kutsal kitap’ olarak düşünür ve *shih* sözü altında bir eylem arar. Sonuçta da *nom bitig ärür tözünlär yorımış orundaki* “die Sūtras sind was, was sich dort befindet, wo die Äryas gewandelt sind (kutsal kitap vardır soyluların yürümüş olduğu yerde)” şeklinde bir çeviri ortaya çıkar.

Makalede devamla benzer yanlışlıklara değinilir ve çeşitli metin yayımcılarının bu kısımları ele alışına yer verilir. Yazar, Şiᅅku Şāli'nin yaptığı/yapması gereken işin kolay olmadığını, çünkü onun “Hsüan-tsang biyografisi”ne ait sadece bir metni, nüshayı görebildiğini, diğer nüshaları ve başka dillere yapılmış çevirileri göremediğini belirtir. Sonuç olarak Uyurca çevirinin, çevirmenin ustalığı, Türkçeyi kullanışı vb. gibi sebeplerden dolayı, sözcük anlamıyla ‘çeviri’ sayılamayacağı görüşüne varılır.

*

Beşinci ve son makale Peter Zieme'ye ait, “Xuanzangs Biographie und das Xiyuji in alttürkische Überlieferung (Eski Türkçe Yorumu ile Xuanzang'ın Yaşamöyküsü ve Xiyuji)” (75-106) başlığını taşıyor.

İlk bölümde Xuanzang'ın yaşamöyküsünün Uyurca çevirisinde, doğrudan Xuanzang'ın kendi elinden çıkan yaşamöyküsünün, Xiyuji'nin nasıl anıldığına yer verilir: Çincesinde *yu zai xi yu ji* “xi-yu-ji'deki söz” olan ilgili kısım Uyurcasında *b[fo sav] siükki-dä titir* “b[u söz] Siükki'dedir” veya *bo sav kirüki [ulu]ş-lar ödigi siüki atlg [biti]gdä ol* “bu söz ‘Batıdaki ülkelerin kaydı’, (yani) Siüki adlı [kita]ptadır”.

Devamla yazar Xuanzang'ın Uygurca çevirisinin V. bölümünü yayımlayan Tuguşeva'ya dayanarak Uygurca çeviri ve çevirinin asıl alındığı Çince metin arasındaki farklılıklara değinir. Uygurca çeviride kimi yerde aslından, Çincesinden daha fazla sözcük vardır. Örneğin, Hui-li ve Yan-cong tarafından hazırlanan bu Çince metinde sadece *yi gu* "buğdaylık, buğday ekimine uygun" varken Uygurcası biraz daha tanımlayıcı ve uzundur: *tarıglağ yiri i-kä tarıg-ka yarağlıg* (aynıyla) "tarla yeri zahireye, hububata elverişli" yazılıdır. Xuanzang'ın kendi elinden çıkan xi-yu-ji ise Uygurca metne daha yakındır: *rang du ai xia* "tarla alanı tam uygun".

Benzer şekilde Hotan'ın kuruluşu öyküsünde de metin aslından, Hui-li metninden ayrılmakta, xi-yu-ji'ye yaklaşmaktadır (aynı konu için ayrıca krs. A. Mayer'in anılan makalesi "Die Gründungslegende Khotans"). Xi-yu-ji'de eksik olan kısımların Uygurca metinde de eksik olmasından dolayı, çevirmenin ilgili bölümün tümünü xi-yu-ji'den alıp almadığı sorulabilir.

İkinci bölümde yazar Xuanzang yaşamöyküsünün Uygurca yazmalarına değinir. Bu bölüme göre, Paris'teki yazmanın denктаşı olabilecek bazı sayfalar Berlin'dedir (bunun için bkz. K. Kudara und P. Zieme, "Fragmente zweier unbekannter Handschriften der uigurischen Xuanzang-Biographie", *AoF* 11, 1984: 136-148). Berlin'deki dördüncü yazma III. bölüme, üçüncü yazma da VI. bölüme denk gelmektedir. Yazar, söz konusu dördüncü yazmadan Tripiṭaka Ustasının (Uyg. *samtso açari*) Nālānda manastırında birbirinden değişik Abhidharma metinlerini duymasını, öğrenmesini anlatan bir parçaya yer verir. Bu parçada 'parça' halinde olan kimi yerler, sözcükler Çince metnin ve Paris yazmasının yardımıyla yazarca başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. Hemen sonra beşinci yazmaya denk gelen ve Paris yazmasında X. bölüme denk gelen parçaya yer verilir.

Üçüncü bölümde, Berlin'deki birinci yazmaya ait olan ve II. bölümü içeren parçaların yazıçevrimine yer verilir. Parçalara tek tek yer verilmeden önce bu parçaların Taishō yayımında denk geldiği sayfa, satır numaraları bir çizelge ile gösterilir. Eldeki parçalar Xuanzang yaşamöyküsünün 170-183. varaklarını

kapsamaktadır.

Metin çok yıpranmış olup yaprakların baş kısmındaki satırlar, çoğunlukla ilk 18, 19 veya 20. satırlar, tümüyle eksiktir. Dikkat çeken sözcüklerden birisi olan *üngür* iki defa, [*ün*]*gür* 'mağara, oyuk, in' şeklinde, yarısı eksik olarak görülmekte ve her defasında da Çince *ku* 'Höhle (mağara, in, oyuk)' karşılığında geçmektedir (Giles 6276 'A cave; a dwelling; a hole in the ground'; *üngür*'ün görüldüğü diğer Uygurca metinler ve bazı açıklamalar için bkz. Zuhâl Kargı, "Şecere-i Terākime'deki Manzum Parçalar Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları 1991*, 84-86 sayfalar). Okunması güç olan veya eksik olan çok sayıda sözcük benzer yöntemle tamamlanır. Kökeniyle ilgili tartışmalar açısından Çincesi önemli olan bir sözcük var: *altun* 'altın'. Çincesi *jin tong* 'golden Kupfer' (Giles 2032 12285: *jin* 'altın', *tong* 'bakır, pirinç, tunç'). Dikkat çeken bir başka sözcük de 'kapı' anlamındaki *ülä*. İşlenen metinlerin hemen altlarında da çevirileri ve açıklamaları yer alır.

Kitabın son sayfalarını ise birinci, ikinci ve sonuncu makaleye ait metinlerin tıpkıbasımları (Tafel I-XXI) oluşturur. Tıpkıbasımlar kitabın kağıdından daha farklı, tıpkıbasım için daha uygun kuşe kağıtlara yapılmıştır ki bunlar da metinlerin kolaylıkla okunmalarını sağlamaktadır.

Okuyucu olarak, Türk diline, eski Türk Budizmine, kültürüne yaptıkları bu önemli katkılardan dolayı yazarları ve yayınevini içtenlikle kutlarız.

Mehmet Ölmez
(Göttingen)

